

ЖЫЦЦЁВЫ І НАВУКОВЫ ШЛЯХ ПРАФЕСАРА ФЁДАРА МІХАЙЛАВІЧА ЯНКОЎСКАГА

У верасні 2013 г. споўнілася 95 гадоў з дня нараджэння прафесара Ф.М. Янкоўскага – аднаго з заснавальнікаў беларускай фразеалогіі і пачынальніка беларускай фразеаграфіі, аўтара шматлікіх слоўнікаў, падручнікаў, мастацкіх кніг, педагога, які больш за чвэрць стагоддзя ўзначальваў кафедру беларускага мовазнаўства Мінскага дзяржаўнага педагогічнага інстытута імя А.М. Горкага. Чалавек складанага лёсу, ён ўвайшоў у гісторыю беларускай лінгвістыкі найперш як глыбокі і тонкі даследчык, незалежны ў думках і ўчынках, смелы і прынцыповы ў адстойванні ўласнай пазіцыі, як таленавіты арганізатар навукі, мудры настаўнік і дыпламатычны кіраўнік.

Фёдар Міхайлавіч Янкоўскі нарадзіўся 21 верасня 1918 г. у в. Клетнае Глускай воласці Бабруйскага павету ў сялянскай сям'і. Вучыўся ў пачатковай школе ў роднай вёсцы, потым – у Глускай сямігодцы. У 1933 г. паступіў у Рагачоўскі педагогічны тэхнікум, пасля заканчэння якога ў 1936 г. атрымаў спецыяльнасць настаўніка пачатковых класаў і пачаў выкладаць беларускую і рускую мовы ў Буцавіцкай школе на Заслаўшчыне [1, л. 10; 2, с. 6].

Два гады – са жніўня 1937 г. па верасень 1939 г. – завочна адвучыўся ў Мінскім настаўніцкім інстытуце, дзе набыў кваліфікацыю настаўніка няпоўнай сярэдняй школы. З пачаткам Другой сусветнай вайны салдаты аказаліся запатрабаванымі больш за настаўнікаў, і ў лістападзе 1939 г. Ф.М. Янкоўскі быў прызваны на воінскую службу, якую праходзіў у складзе 90-га стралковага палка на станцыі Калбасна (Кабасна) у Рыбніцкім раёне Малдаўскай АССР [1, л. 10; 4, л. 1 адв.].

Ваенны шлях будучага прафесара пачаўся з удзелу ў савецка-фінскай вайне; 95-я стралковая дывізія, да якой адносіўся 90-ы полк, з Адэскай ваеннай акругі была накіравана на Карэльскі перашыек у складзе 9-й арміі і ўвайшла ў фронтавы рэзерв. У лютым 1940 г. Фёдар Міхайлавіч быў сур'ёзна паранены і шэсць месяцаў правёў у ваенных шпіталях пад Ленінградам – у пасёлку Стрэльна Пецяргофскага раёна, у пасёлку Усць-Іжора Колпінскага раёна, у горадзе Ламаносаў (былы Араніенбаўм), а таксама ў самім Ленінградзе [1, л. 1]. У жніўні 1940 г. ён быў дэмабілізаваны з арміі па інваліднасці, пасля чаго вярнуўся ў в. Буцавічы колішняга Заслаўскага раёна, дзе і сустрэў Вялікую Айчынную вайну.

З чэрвеня 1941 г. па студзень 1943 г. Фёдар Міхайлавіч жыў у пасёлку Саламарэчча на Заслаўшчыне, дзе займаўся сельскай гаспадаркай, а таксама быў партызанскім сувязным. У студзені 1943 г. быў залічаны радавым разведчыкам у партызанскі атрад «Грозны», які ўваходзіў у брыгаду «Штурмавая» і дзейнічаў на тэрыторыі Мінскага, Радашкавіцкага, Маладзечанскага, Заслаўскага раёнаў [1, л. 10]. У хуткім часе Ф.М. Янкоўскі ўзначаліў баявую і агентурную разведку атрада.

Як слушна адзначылі ў біяграфічным нарысе пра Фёдара Міхайлавіча яго вучні і калегі Н.В. Гаўрош і К.М. Панюціч, «прайшоў ён нямала цяжкіх і складаных дарог, на якіх былі жахі дзвюх войнаў, і непамерныя страты, нястачы, але знайшоў у сабе сілы вытрымаць усё, захаваў у сэрцы ўлюбёнасць у роднае беларускае слова, вернасць свайму народу, адданасць любімай справе»... [3, с. 7]

Пасля вызвалення тэрыторыі Беларусі са жніўня па верасень 1944 г. Ф.М. Янкоўскі быў школьным інспектарам у мястэчку Радашкавічы, пазней пераехаў у Глуск, дзе настаўнічаў, а паралельна выконваў абавязкі адказнага сакратара раённай газеты «Сацыялістычная вёска».

У верасні 1946 г. паступіў на філалагічны факультэт Гродзенскага педагагічнага інстытута, які закончыў у 1948 г. па спецыяльнасці «руская мова і літаратура». Атрымаўшы вышэйшую адукацыю, працаваў настаўнікам беларускай мовы і літаратуры ў Радашкавіцкай сярэдняй школе, а ў верасні 1948 г. паступіў у аспірантуру пры Мінскім дзяржаўным педагагічным інстытуце, пасля заканчэння якой з 1 лютага 1953 г. быў прызначаны старшым выкладчыкам кафедры беларускай мовы.

Тагачасны дырэктар інстытута І.Е. Лакін характарызаваў маладога спецыяліста як добрасумленнага і дысцыплінаванага выкладчыка, які акуратна выконвае свае службовыя абавязкі і карыстаецца заслужаным аўтарытэтам сярод калег і студэнтаў [4, л. 6 – 7].

Набыты жыццёвы вопыт, разведчыцкая пільнасць, прыродная акуратнасць і аналітычны розум паспрыялі таму, што Фёдар Міхайлавіч за дастаткова кароткі час пад кіраўніцтвам акадэміка В.І. Баркоўскага напісаў кандыдацкую дысертацыю на тэму «Глускія гаворкі». Абарона адбылася 8 студзеня 1955 г. на пасяджэнні Аб'яднанага савета Інстытута мовазнаўства і Інстытута літаратуры і мастацтва АН БССР. За станоўчае рашэнне па рабоце выказаліся ўсе 17 членаў савета, якія прысутнічалі на пасяджэнні [4, л. 14, 87].

З 15 верасня 1956 г. Ф.М. Янкоўскі быў прызначаны загадчыкам кафедры беларускай мовы МДП. Гэтую пасаду ён займаў на працягу 26 гадоў. У многім менавіта дзякуючы арганізатарскаму і навуковаму таленту Фёдара Міхайлавіча кафедра з шараговага структурнага падраздзялення ператварылася ў сапраўдны цэнтр айчынай лінгвістычнай навукі.

У верасні 1959 г. Вышэйшая атэстацыйная камісія Міністэрства вышэйшай адукацыі СССР зацвердзіла рашэнне Вучонага савета інстытута аб прысуджэнні Ф.М. Янкоўскаму вучонага звання дацэнта ў галіне беларускай мовы [4, л. 22].

Кіраўніцтва МДП імкнулася стварыць максімальна спрыяльныя ўмовы для працы перспектыўных даследчыкаў, да якіх, несумненна, адносіўся і Фёдар Міхайлавіч. Так, з верасня 1962 г. Ф.М. Янкоўскі загадам па міністэрстве вышэйшай, сярэдняй спецыяльнай і прафесійнай адукацыі БССР тэрмінам на 1 год быў вызвалены ад абавязкаў загадчыка кафедры і прызначаны на пасаду старшага навуковага супрацоўніка для падрыхтоўкі

доктарскай дысертацыі. Такая магчымасць была ім выкарыстана яшчэ раз – 3 лістапада 1967 г. па сакавік 1968 г. [4, л. 24, 31]

Вынікам многіх гадоў карпатлівага збірання, сістэматызацыі і апісання фразеалагічнага матэрыялу стала абарона Ф.М. Янкоўскім у Савеце па прысуджэнні вучоных ступеней па філалагічных навуках пры БДУ доктарскай работы “Беларуская народная фразеалогія”. Упершыню ў нацыянальнай лінгвістыцы фразеалагізмы былі паказаны як складаная моўная адзінка ў яе адносінах да слова і словазлучэння, была праведзена структурна-граматычная характарыстыка беларускіх народна-дыялектных фразеалагізмаў, прадэманстраваны іх спалучальныя здольнасці і асаблівасці; акрэслены задачы этымалагічнага аналізу народна-дыялектных фразеалагізмаў, распрацаваны асновы стварэння слоўніка дыялектнай фразеалогіі. Рашэнне Савета БДУ падтрымала ВАК СССР, і 12 чэрвеня 1970 г. Ф.М. Янкоўскаму была прысуджана вучоная ступень доктара філалагічных навук. У снежні 1970 г. даследчык і педагог атрымаў вучонае званне прафесара [4, л. 36, 37].

За гады сваёй працы Фёдар Міхайлавіч выключна многа зрабіў для развіцця беларускай лінгвістыкі і нацыянальнай гуманітарнай адукацыі. Сведчаннем таму яго ўнікальныя наватарскія слоўнікі (“Беларускія народныя прыказкі і прымаўкі”, 1957; “Дыялектны слоўнік”, 1959, 1960, 1970; “Крылатыя словы і афарызмы”, 1960; “Беларускія народныя прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы”, 1962; “Беларуская фразеалогія: фразеалагізмы, іх значэнне і ўжыванне”, 1968), арыгінальныя манаграфіі і вучэбныя дапаможнікі (“Пытанні культуры мовы”, 1961; “Роднае слова”, 1967; “Беларускія народныя параўнанні”, 1973; “Гістарычная граматыка беларускай мовы”, 1974, 1977 і інш.), а таксама шматлікія артыкулы.

Шмат часу і сіл аддаваў Фёдар Міхайлавіч падрыхтоўцы годнай навуковай змены. Над яго кіраўніцтвам абаранілі кандыдацкія дысертацыі Я.М. Адамовіч, М.М. Аляхновіч, Г.М. Валочка, Л.С. Васюковіч, М.Ф. Гуліцкі, М.А. Даніловіч, А.А. Каляда, А.А. Каўрус, І.Я. Лепешаў, Г.М. Малажай, В.К. Мароз, В.І. Несцяровіч, М.І. Новік, Н.М. Нямковіч, К.М. Панюціч, Л.П. Падгайскі, В.І. Рабкевіч, С.Р. Рачэўскі, Т.І. Тамашэвіч, Т.М. Трыпуціна, В.В. Шур і інш. [5, с. 4 – 5].

З 1936 г. Фёдар Міхайлавіч выступаў у другую з мастацкімі творамі, пераважна т. зв. «абразкамі» – нарысамі, невялікімі па форме, але глыбокімі па змесце, з непаўторнай каларытнай мовай. Кнігі «Абразкі» (1975), «Прыпыніся на часіну» (1978), «І за гарою пакланюся» (1982), «Радасць і боль» (1984) і інш. прынеслі вядомасць Янкоўскаму-пісьменніку не толькі ў Беларусі, але і далёка за яе межамі.

Не абыходзіў Ф.М. Янкоўскі і грамадскай працы: ён з’яўляўся членам Беларускага камітэта славістаў, Тэрміналагічнай камісіі пры выдавецтве і рэдакцыі Беларускай савецкай энцыклапедыі, рэдакцыйнага савета выдавецтва «Народная асвета», праўлення беларускага таварыства савецка-індзейскага сяброўства, грамадскага савета беларускага тэлебачання, рэдкалегіі навуковых міжведамасных лінгвістычных зборнікаў БССР, савета

фалькларыстаў БССР, абіраўся членам бюро партыйнай арганізацыі інстытута.

У пачатку 1980-х гадоў стан здароўя Фёдара Міхайлавіча, ветэрана і інваліда вайны, істотна пагоршыўся, і ў сакавіку 1982 г. ён вымушаны быў пакінуць пасаду загадчыка кафедры беларускага мовазнаўства і да часу выхаду на пенсію ў лістападзе 1988 г. працаваў прафесарам. Не стала Настаўніка 13 лістапада 1988 г.

Навукова-педагагічныя і ваенныя заслугі Ф.М. Янкоўскага высока ацэнены грамадскасцю: ён быў узнагароджаны ордэнам Чырвонай зоркі (1944), Знакам пашаны (1982), ордэнам Айчыннай вайны (1985), знакамі «Выдатнік адукацыі БССР» (1968) і «Выдатнік народнай адукацыі СССР» (1984), шматлікімі медалямі. Яму былі ўручаны Грамата Вярхоўнага Савета БССР (1966), Ганаровая грамата Вярхоўнага Савета БССР (1978), шэраг грамат Міністэрства адукацыі БССР, прысвоена званне заслужанага дзеяча навукі БССР (1972) [4, л. 61 – 61 адв.]. Але, відаць, не менш каштоўным за высокія дзяржаўныя ўзнароды з'яўляецца адзінадумнае прызнанне калегамі і вучнямі Фёдара Міхайлавіча Янкоўскага яго велізарных заслуг перад беларускім словам і нацыянальнай лінгвістычнай навукай.

Літаратура

1. Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва. – Фонд. 462. – Воп. 1. – Адз. зах. 989.
2. Бушуй, А.М. Фёдор Михайлович Янковский / А.М. Бушуй, Г.Н. Моложай // Библиографический указатель по славянскому и общему языкознанию: профессор Фёдор Михайлович Янковский. – Самарканд: Самарканд. гос. ун-т, 1984. – С. 5 – 25.
3. Гаўрош, Н.В. Святло таленту выдатнага вучонага, педагога / Н.В. Гаўрош, К.М. Панюціч // Улюбёны ў роднае слова: зб. навук. арт. / навук. рэд. П.А. Міхайлаў. – Мінск: БДПУ, 2000. – С. 7 – 13.
4. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. – Фонд 746. – Воп. 11. – Адз. зах. 59.
5. Рачэўскі, С.Р. Школа зберажонага слова і любові да слова / С.Р. Рачэўскі // Жыццём слугуючы Айчыне: матэр. навук. канф. да 80-х угодкаў праф. Ф.М. Янкоўскага / навук. рэд. Г.М. Малажай, М.М. Аляхновіч; БрДУ імя А.С. Пушкіна. – Брэст, 1999. – С. 4 – 7.

Д.В. Дзятко, загадчык кафедры беларускага мовазнаўства
Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка